

Herfsttij der Spaanse polyfonie

Schütz-Monteverdi Consort

o.l.v. Arno Kerkhof

**Victoria
Palestrina
Guerrero**

6 november 2010

20:30 uur

H. Michaelkerk

Heugemer Pastoorstr. 15

Maastricht

7 november 2010

16:00 uur

St.-Michielskerk

Markt 24

Sittard

Programma

Magnificat	Tomás Luis de Victoria (ca. 1548-1611)
Ave Regine Caelorum	Francisco Guerrero (1528-1599)
O sacrum convivium	Tomás Luis de Victoria
Super Flumina Babylonis	Tomás Luis de Victoria
Exaudi Domine	Giovanni Pierluigi da Palestrina (1526-1594)
O bone Jesu	Giovanni Pierluigi da Palestrina
Congratulamini mihi	Giovanni Pierluigi da Palestrina

Pauze

Ave Maria	Tomás Luis de Victoria
Ne Timeas Maria	Francisco Guerrero
Ricarcar in a	Giovanni Pierluigi da Palestrina
Alma Redemptoris Mater	Francisco Guerrero
Ricercar VI	Giovanni Pierluigi da Palestrina
Magnificat VI	Tomás Luis de Victoria

Applaus graag alleen na afloop

Toegang: vrije gave

Programmatoelichting

De muziek van de Spaanse componisten Francisco Guerrero en Tomás Luis de Victoria is sterk beïnvloed door de polyfone, ingetogen stijl van Giovanni Pierluigi da Palestrina, de grote Italiaanse componist van de Contrareformatie. Zowel Guerrero als Victoria brachten een deel van hun leven door in Rome, waar Palestrina vanaf 1571 als kapelmeester aan de Sint-Pieter werkte. Victoria studeerde waarschijnlijk bij Palestrina en volgde hem op als leraar aan het Seminarie in 1571. Hij schreef uitsluitend kerkelijke muziek. Hoewel zijn stijl lijkt op die van Palestrina, geeft Victoria zijn muziek vaak een mystieke intensiteit, waardoor zijn kerkmuziek tegelijk een persoonlijk en typisch Spaans karakter heeft. Die Spaanse gloed vinden we ook bij Guerrero, die in 1574 naar Rome reisde. Victoria en Guerrero schreven muziek waarin ingetogenheid en theatraliteit elkaar afwisselen. Die afwisseling komt ook tot uitdrukking in de bezetting van de stukken die het Schütz-Monteverdi Consort uitvoert. Op het programma staan vierstemmige stukken voor koor a capella maar ook meerkorige werken die zowel vocaal als instrumentaal bezet zijn.

Giovanni Pierluigi da Palestrina

Giovanni Pierluigi da Palestrina (1526-1594) is de bekendste representant van de 16e eeuwse Romeinse School van religieuze muziek. Aan hem wordt toegeschreven dat hij een blijvende invloed op de kerkmuziek heeft uitgeoefend. Men ziet zijn werk wel als de ultieme vorm van polyfonie uit de renaissance. Hij werd geboren in de stad Palestrina, bij Rome, liggend in de Pauselijke staat. Zijn muzikale ontwikkeling werd sterk beïnvloed door de Noord-Europese polyfonie die dominant was in het Italië van de eerste helft van de zestiende eeuw. Met name twee Frans-Vlaamse componisten die in Italië werkten waren zeer invloedrijk: Guillaume Dufay en Josquin des Prez. Italië had toen nog geen eigen componisten die zo vaardig waren in polyfoon componeren. Palestrina zou dit echter wel worden. Paus Julius III was zo onder de indruk van de missen die Palestrina in zijn eerste uitgave van composities publiceerde, dat hij hem in 1551 aanstelde als Maestro di Cappella van zijn koor. Palestrina was ook kapelmeester in andere kerken in Rome, zoals de St. Jan van Lateranen (1555–1560 – hij volgde daar de Frans-Vlaamse Lassus op) en de Sancta Maria Maggiore (1561–1566). In 1571 keerde hij terug naar de kapel van de St. Pieter en bleef daar voor de rest van zijn leven. Hij werd daar ook begraven. Al tijdens zijn leven was hij in heel Europa beroemd. Palestrina heeft een enorme hoeveelheid composities nagelaten, waaronder 105 missen, meer dan driehonderd motetten, tweehonderd liederen, psalmen, 35 magnificats, elf litanieën en ten minste tweehonderd madrigalen en negen orgel ricercari. De muzikale hervorming binnen de Katholieke Kerk waartoe het Concilie van Trente (1545 - 1563) in het kader van de contra-reformatie besloot, oriënteerde zich sterk op de stijl van Palestrina. Hij wordt wel als een held gezien omdat hij de polyfonie redde van een verbod door de katholieke kerk, door te demonstreren dat ook polyfone muziek de tekst en de religieuze boodschap niet in de weg hoeft te staan.

Francisco Guerrero

Francisco Guerrero (1528-1599) was de belangrijkste vertegenwoordiger van de Andalusische school van componisten in de tweede helft van de zestiende eeuw. Zijn muzikale carrière begon als 'contorcico' (koorknaap) in de kathedraal van Sevilla, de plaats waar hij geboren werd en overleed. Hij was een van de leerlingen van o.a. Christóbal de Morales. Zijn professionele leven speelde zich af in en rond de kathedralen van Sevilla, Jaén

en Málaga. Guerrero ontwikkelde zich tot een beroemdheid in en buiten Spanje en wist veel van zijn werk gepubliceerd te krijgen in Sevilla, Venetië, Parijs en Leuven. Na enkele decennia gewerkt en gereisd te hebben in Spanje en Portugal, soms in dienst van keizer Maximiliaan II, vertrok Guerrero voor een jaar naar Italië, waar hij in Venetië en Rome zijn muziek op eigen kosten liet uitgeven. Tussendoor maakte hij in 1589 een reis naar het Heilige Land en bezocht hij Damascus, Bethlehem en Jeruzalem. Een tweede reis naar Jeruzalem – zoals hij van plan was – heeft Guerrero niet meer kunnen maken want voor hij kon vertrekken, overleed hij aan de pest. Zijn muziek bleef eeuwenlang populair, vooral in de kathedralen van Latijns Amerika. Uit Guerrero's imposante oeuvre van rond de twintig missen, meer dan honderd motetten, een bundel Magnificats en geestelijke villanesca's, klinken hier drie werken, alle gewijd aan de Heilige Maagd Maria. Guerrero schreef zeer zingbare muziek die lang in het geheugen blijft hangen. Een voorbeeld is het intieme vierstemmige *Ne Timeas Maria* voor koor a capella.

Tomás Luis de Victoria

Tomás Luis de Victoria (ca. 1548-1611) behoort samen met Palestrina en Orlando di Lasso tot de belangrijkste componisten van de Contrareformatie. Deze hervorming in de katholieke kerk was een reactie op het protestantisme en beïnvloedde ook de kerkmuziek. Muziek moest meer het woord gaan dienen en componisten mochten zich niet verliezen in ingewikkelde hoogstandjes die ten koste zouden kunnen gaan van de liturgische boodschap. Victoria was niet alleen componist, hij was ook een befaamd organist en zanger. Vanwege de verwantschap van zijn met muziek met die van Palestrina wordt hij ook wel de "Spaanse Palestrina" genoemd. Victoria werd omstreeks 1548 geboren in Ávila en werd muzikaal geschoold als koorknaap in het koor van de Kathedraal. Ook heeft hij waarschijnlijk al op jonge leeftijd orgel leren spelen. Met een beurs van Philips II ging Victoria in 1565 naar Rome en werd daar cantor aan het Collegium Germanicum. Hij zou in deze periode bij Palestrina, gestudeerd hebben, hoewel directe bewijzen daarvoor ontbreken. Victoria's toepassing van de polyfonie is echter minder streng en ascetisch dan bij Palestrina, en bovendien warmer en emotioneler. Een goed voorbeeld is het dubbelkorige *Ave Maria*, dat rustige meerstemmige gedeelten in de geest van Palestrina afwisselt met gedreven homofone passages. Omstreeks 1571 nam Victoria de positie van Palestrina als Maestro di Cappella over aan het Romeinse Seminarie. Hij werd tot priester gewijd in 1574, en in 1575 werd hij Maestro di Cappella aan de San Apollinaire. In 1587 honoreerde Philips II Victoria's verzoek om terug te mogen keren naar Spanje. Daar werkte hij als organist en componeerde talloze werken. Hij overleed in 1611 in zijn residentie aan het Descalzas Reales klooster. Victoria werd in zijn tijd al geprezen om zijn melodische frases en zijn vreugdevolle muzikale invallen. Vergeleken met veel tijdgenoten kiest hij voor eenvoudiger lijnen en homofone passages, hij vermijdt ingewikkelde polyfonie. Wel zoekt hij ritmische variëteit, en intense en verassende contrasten. Zo is hij veel vrijer in het gebruik van dissonanten en 'verboden' intervallen dan Palestrina. Hij was een meester in het werken met overlappende en gescheiden koren bestaande uit groepen zangers en instrumenten, waarbij de afwisseling tussen de koren gebruikt wordt om spanning op te bouwen. Hij was zeker niet de uitvinder van deze meerkorige techniek, die vooral in Venetië tot een grote ontwikkeling kwam, maar wel bouwde hij dit genre verder uit. In dit concert presenteren wij meerdere meerkorige werken van Victoria, waaronder het 12-stemmig 3-korig *Magnificat*. In deze werken werken wij met een gemengde bezetting van zangers en instrumenten, een praktijk die zeer gebruikelijk was in de zestiende-eeuwse Spaanse religieuze praktijk.

Magnificat (Victoria)

Magnificat Anima mea Dominum
Et exultavit spiritus meo
In Deo salutari meo
Quia respexit humilitatem
Ancillae suae;
Ecce enim ex hoc beatam me dicent
Omnes generationes
Quia fecit mihi magna,
Qui potens est
Et sanctum nomen ejus.
Et misericordia ejus
A progenie, in progenies
Timentibus eum.
Fecit potentiam in brachio suo,
Dispersit superbos mente cordis sui.
Deposuit potentes de sede,
Et exaltavit humiles.
Esurientes implevit bonis,
Et divites dimisit inanes.
Suscepit Israel puerum suum
Recordatus misericordiae suae.
Sicut locutus est
Ad patres nostros,
Abraham et semini ejus in saecula.
Gloria Patri et Filio, et Spiritui Sancto.
Sicut erat in principio
Et nunc et semper et in saecula.
Amen.

*Mijn ziel prijst en looft de Heer
mijn hart juicht om God, mijn redder:
Hij heeft oog gehad voor mij,
zijn minste dienares.
Alle geslachten zullen mij voortaan
gelukkig prijzen.
ja, grote dingen heeft de Machtige
voor mij gedaan.
Heilig is Zijn naam.
Barmhartig is hij
van geslacht op geslacht,
voor al wie hem vereert.
Hij toont zijn macht
en de kracht van zijn arm.
En hij drijft uiteen wie zich verheven wanen.
Heersers stoon hij van hun troon
en wie gering is geent hij aanzien.
Wie honger heeft overlaadt hij met gaven
maar rijken stuurt hij weg met lege handen.
Hij trekt zich het lot aan
Van Israël, zijn dienaar,
zoals hij heeft beloofd
aan onze voorouders.
Hijh erinnert zich zijn barmhartigheid
jegens Abraham
en zijn nageslacht,
tot in eeuwigheid.
Amen.*

Ave Regina Caelorum (Guerrero)

Ave, Regina caelorum,
ave, Domina angelorum,
salve, radix, salve, porta,
ex qua mundo lux est orta.
Gaude, Virgo gloriosa,
super omnes speciosa:
vale, o valde decora
et pro nobis Christum exora.

*Wees gegroet, Koningin der hemelen,
Wees gegroet, Meesteres der engelen,
Gegroet, Gij poort, waaruit aan de wereld
het licht is verschenen.
Verheug U, roemrijke Maagd
boven alles schoon:
Gegroet, heerlijke schone
En bid voor ons bij Christus.*

Super Flumina Babylonis (Victoria)

Super flumina Babylonis
illic sedimus et flevimus,
dum recordaremur Sion.
In salicibus in medio ejus
suspendimus organa nostra:
quia illic interrogaverunt nos,
qui captivos duxerunt nos,
verba cantionum;
et qui abduxerunt nos:
Hymnum cantate nobis de canticis Sion.
Quomodo cantabimus canticum Domini
in terra aliena?

*Aan de oevers van de rivieren van Babylon,
zaten we te wenen
terwijl we ons Sion herinnerden.
Aan de wilgen in het midden daarvan
hingen we onze instrumenten
Omdat zij die ons
in gevangenschap hadden geleid,
ons vroegen naar de woorden van onze liederen.
Zing ons een hymne
uit de liederen van Sion
Hoe zullen we het lied van de heer zingen
in een vreemd land?*

O bone Jesu (Palestrina)

O bone Jesu,
Exaudi me
Et ne permittas me separi a te
Ab hoste maligno defende me
In hora mortis meae voca me
Et pone me juxta te
Ut cum angelis et sanctis tuis
Laudem te Dominum
Salvatorem meum
In saecula saeculorum
Amen

*O goede Jezus
verhoor me.
En sta niet toe dat ik van u gescheiden word
Bescherm mij tegen de kwaadaardige vijand
Roep mij in het uur van mijn dood
en stel me op aan uw zijde
Opdat ik met uw engelen en heiligen
U kan loven
Mijn Heer en Redder
Tot in de eeuwen der eeuwen,
Amen.*

Ave Maria (Victoria)

Ave, Maria, gratia plena,
Dominus tecum.
Benedicta tu
In mulieribus
Et benedictus fructus
Ventris tui, Iesus.
Sancta Maria, Mater Dei,
Ora pro nobis peccatoribus,
Nunc et in hora mortis nostrae.
Amen.

*Gegroet, Maria, vol van genade
de Heer is met U.
Gij zijt de gezegende
onder de vrouwen.
En gezegend is Jezus,
de Vrucht van Uw schoot.
Heilige Maria, Moeder van God,
Bid voor ons, zondaars,
nu en in het uur van onze dood.
Amen.*

Ne Timeas Maria (Guerrero)

Ne timeas Maria,
invenisti enim gratiam
apud Dominum:
ecce concipies in utero
et paries filium, et vocabitur
Altissimi Filius.

*Vrees niet, Maria
Gij hebt genade verworven bij de Heer.
Zie, Gij zult ontvangen in uw schoot
en een zoon baren.
En hij zal genoemd worden
de Zoon van de Allerhoogste.*

Alma Redemptoris mater (Guerrero)

Alma Redemptoris Mater,
quae pervia caeli porta manes,
et stella maris,
succurre cadenti,
surgere qui curat populo:
Tu quae genuisti,
natura mirante,
tuum sanctum genitorem:
Virgo prius ac posterius,
Gabrielis ab ore sumens illud Ave,
peccatorum miserere

*Lieve Moeder van de Verlosser,
altijd open hemelpoort,
en ster der zee,
Help het vallende volk dat wil opstaan:
Gij die voortbracht,
tot verbazing van alle schepselen
Uw God, die u voortbracht:
Maagd tevoren en daarna,
uit Gabriëls mond aanvaardend
de groetenis,
Ontferm U over de zondaars*

Uitvoerenden

Dirigent: Arno Kerkhof

Koor:

Monique Bogi
Regine Dittrich
Els Gehlen
Martha Mulder
Joke Spruyt

Mieke America
Maria Lemmens
Bernike Pasveer
Barbara Schröder

Dirk Braam
Geer Hoppenbrouwers
Wim Schouten

Harrie van den Bergh
Rense Hoekstra
Peter Peters
Peter Timmermans

Musici:

Mieke America - basgamba
Elly de Bruijn – discant gamba
Hildegard Moonen - basgamba
Mieke Prinzen-Fienieg – altgamba

Gerard Doumen - cornetto
Arnoud Arntz - alt- & tenortrombone
Koen Becu - tenortrombone
Bart Schoukens - bastrombone

Peter Peters - orgel

Het Schütz-Monteverdi Consort

Het Schütz-Monteverdi Consort organiseert oude-muziek projecten waarin instrumentale en vocale partijen gecombineerd worden. Daarbij worden verbindingen in het Europa van 1550-1680 onderzocht. Ook al was reizen in die tijd een hele onderneming, vele componisten en uitvoerende musici reisden: van de Nederlanden naar Italië, het Habsburgse rijk, en Spanje; van Duitsland naar Italië; van Spanje naar Italië, etc. In dit concert wordt de link Italië – Spanje onderzocht. De Spaanse componist Victoria werkte lange tijd in Rome en was de opvolger van Palestrina, een Italiaanse componist, bij wie Victoria mogelijk gestudeerd heeft, maar in ieder geval sterk door beïnvloed is.

Zoveel mogelijk wordt gewerkt met instrumenten die kopieën van 16^e-17^e eeuwse originelen zijn. De nadruk ligt op werken uit de late renaissance en de vroege barok. De uitvoerenden zijn professionals en gevorderde amateurs die liefde voor oude muziek delen. Het SMC voerde werken uit van o.m. Schütz (o.m. Weinachtshistorieën; Magnificat; Die sieben letzte Worte), Gabrieli, Willaert, Monteverdi. Een bijzonder project richtte zich op de uitvoering van werken van Luikse componist Lambert de Sayve, die het tot kapelmeester van het Habsburgse Hof schopte en een van de laatste polyfonisten van de Lage Landen was.

info@schutzmonteverdiconsort.nl

www.schutzmonteverdiconsort.nl

Arno Kerkhof

Arno Kerkhof (1973) studeerde aan het Maastrichts conservatorium piano, orgel en Katholieke kerkmuziek, en orgel aan het Sweelinck Conservatorium in Amsterdam bij Jacques van Oortmerssen, waar hij in 1999 cum laude afstudeerde. Op het Internationale Orgelconcours van Kotka (Finland) behaalde hij in 2002 de tweede prijs. Ook werd hij meermaals onderscheiden voor zijn Bach-interpretaties (Kotka 2002, Erfurt 2005). Hij is een veelgevraagd begeleider, geeft concerten in binnen- en buitenland en wordt regelmatig uitgenodigd op internationale festivals. Daarnaast zet hij zich in voor de herwaardering van het Franse drukwindharmonium en de muziek voor dit bijna vergeten instrument. Kerkhof is o.a. dirigent-organist aan de St. Petruskerk te Sittard, docent orgel aan de muziekschool Kumulus in Maastricht en dirigent van verschillende koren. Sinds 2008 is hij dirigent van het Schütz-Monteverdi Consort.

De instrumenten

De *cornetto* is een in onbruik geraakt instrument met een klank die hemels aandoet. De kromgebogen houten pijp heeft vingergaten als een blokfluit, en is omwikkeld met vastgelijmd leer of perkament, waardoor een stralende klank ontstaat, geschikt voor grote uitvoeringen (er is ook een cornetto muto, zonder deze omwikkeling, met een zachtere klank). Het instrument wordt aangeblazen met een type mondstuk dat tegenwoordig alleen bij koper-instrumenten wordt gebruikt. De cornetto draagt bij aan de typische klankkleur van de muziek, en mengt uitstekend met zangstemmen en met de baroktrombone.

De *baroktrombone* verschilt van de moderne trombone, al is het principe – de mogelijkheid om alle chromatische noten te spelen door verlenging van de schuif – in 5 eeuwen ongewijzigd gebleven. De trombone werd in de 14^e-15^e eeuw in Spanje ontwikkeld uit de schuiftrompet, door een belangrijke vinding: de enkelvoudige schuif (waarmee de beker op

en neer bewogen werd, wat omslachtig was) werd vervangen door een dubbele schuif (waardoor de beker op zijn plaats kon blijven). Het instrument verspreide zich in de 15^e-16^e door heel Europa. Aan het hof van Philip II waren zelfs zilveren trombones beschikbaar – zilver is moeilijk te solderen, een zilveren trombone is daarom moeilijker te construeren dan een koperen. Victoria zal bijna zeker deze instrumenten in zijn werken gebruikt hebben. Door de in vergelijking met de moderne instrumenten nauwere boring, de kleinere, meer trechtervormige beker, en het ketelvormige mondstuk met een brede rand en een abrupte, scherpe overgang tussen ketel en buis, is de klank weerbarstiger, ranker en dunner. De baroktrombone heeft een kleiner volume dan de moderne trombone, en een klank die goed mengt met die van zang en strijkers. Gangbaar waren alt-, tenor-, en bastrombones, die in lengte en diameter van elkaar verschillen, waardoor ze verschillen in toonhoogte. Let op 'pook' van de bastrombone, nodig voor de laagste posities, waarvoor de arm te kort is.

De *viola da gamba* is een in de 18^e-19^e eeuw in onbruik geraakt instrument. In tegenstelling tot de *viola da braccio* (arm-viool) worden deze viole tussen de knie gespeeld. Bovendien hebben gamba's fretten (de 'gewone' viool niet), en 6 of 7 snaren. Doordat de snaren van darmen zijn en de strijkstokken van een ander model zijn dan de moderne strijkstokken is de klankkleur van de gamba heel anders dan van de moderne violen, celli, en contrabas. Hoewel van volume bescheiden, kunnen gamba's verassend ver dragen in de akoustiek van een kerk. Net als bij de trombones is er een hele familie van instrumenten (diskant, alt, tenor, bas, en groot-bas). In ons concert worden diskant, alt, tenor en bas gebruikt. Het spelen van zangstukken door een instrumentaal ensemble tijdens kerkdiensten was in de 16^e eeuw zeer gebruikelijk – vooral als de dienst een plechtig karakter had. In dit concert hoort u een motet van Palestrina door een gamba consort uitgevoerd; en een motet van Victoria door een cornetto-trombone consort.

Het *Organo di Legno* (orgel van hout) had omstreeks 1600 zijn hoogtepunt. In latere orgels werd meer met metalen pijpen gewerkt. Het orgel was essentieel als centraal organisatiepunt: het vormt, eventueel samen met een bas-strijkinstrument en evt. tokkelinstrumenten als het ware de centripetale kracht waarmee het ensemble bij elkaar gehouden wordt. Het orgel is gestemd in Middentoonstemming, een oude manier om orgels te stemmen. Het voordeel is dat sommige akkoorden dan zuiver zijn (wat het samenspielen met zangers en blazers vergemakkelijkt), het nadeel is dat andere akkoorden juist erg onzuiver zijn. Deze werden dan ook meestal gemeden (of voor speciale effecten gebruikt). De moderne stemming is de gelijkzwevende stemming, waarin elk akkoord even (on)zuiver is.

met dank aan:

Parochie H. Michael, Heugem – Maastricht

